

SOCIAL
BYGG-
NORM
18

EN IDÉ OM EN NY STANDARD

5	INTRO
9	SÅ UTFORMAR VI OMKLÄDNINGSRUM FÖR ALLA BRANDMÄN
12	VARFÖR ÄR OMKLÄDNINGSRUM SÅ VIKTIGT?
19	ÅTERHÄMTNINGSRUM
22	OMKLÄDNINGSPASSAGE
27	VAR STÅR VI IDAG OCH VART VILL VI?

intro

Varför Social byggnorm?

Hur kan en organisation utvecklas till att bli mer jämställd? Ett vanligt svar på den frågan är att vi alla måste öka vår medvetenhet och kunskap om de strukturer, kulturer och rutiner med mera som orsakar orättvisa maktförhållanden. Först då kan förändringar bli möjliga.

Ett inte lika vanligt sätt att driva ett jämställdhetsarbete är att ta utgångspunkt i den fysiska miljön. Det finns många standarder och olika typer av byggnormer, men dessa rör i första hand byggnadstekniska föreskrifter, krav och lösningar. Det finns inga motsvarande riktlinjer gällande de sociala aspekterna. Syftet med Social byggnorm är att uppmärksamma hur arkitektur och sociala relationer ömsesidigt påverkar varandra samt att sprida kunskap och exempel som kan bidra till nya sätt att tänka och nya sätt att bygga. Först ut är omklädningsrum på brandstationer utifrån ett jämställdhetsperspektiv.

Visionen är att Social byggnorm ska fyllas på med fler exempel och kunskap kring andra typer av rum, byggnader och fysiska miljöer då den fysiska och psykosociala miljön alltid samspelar och förändringar i den ena delen också påverkar den andra. Förändringar i fysisk miljö kan därför ha en inverkan på handlingar, attityder, rutiner och organisationskulturer.

Resultatet av samverkan och normkreativ innovation

Konceptet Social byggnorm, med brandstationer som exempel, är resultatet av ett innovations- och samverkansprojekt mellan Södertörns brandförsvarsförbund, Carlstedt Arkitekter och Högskolan i Halmstad under 2017–2018. Utifrån ett normkritiskt perspektiv syftade projektet till att undersöka, utmana och förändra den fysiska miljön på brandstationer. Tillsammans har forskare (med både design- och samhällsvetenskaplig bakgrund), brandmän, arkitekter och arkitektstudenter arbetat fram idén och exempel genom bland annat intervjuer, observationer, tidigare forskning, workshops, prototyper och tester. Arkitekter och forskare utanför projektgruppen, representanter från Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, Nätverket för kvinnor inom räddningstjänsten, fackförbundet Kommunal samt kommunala fastighetskontor har gett värdefulla synpunkter under utvecklingen av materialet. Projektet finansierades av Vinnova.

Carlstedt
Ark.

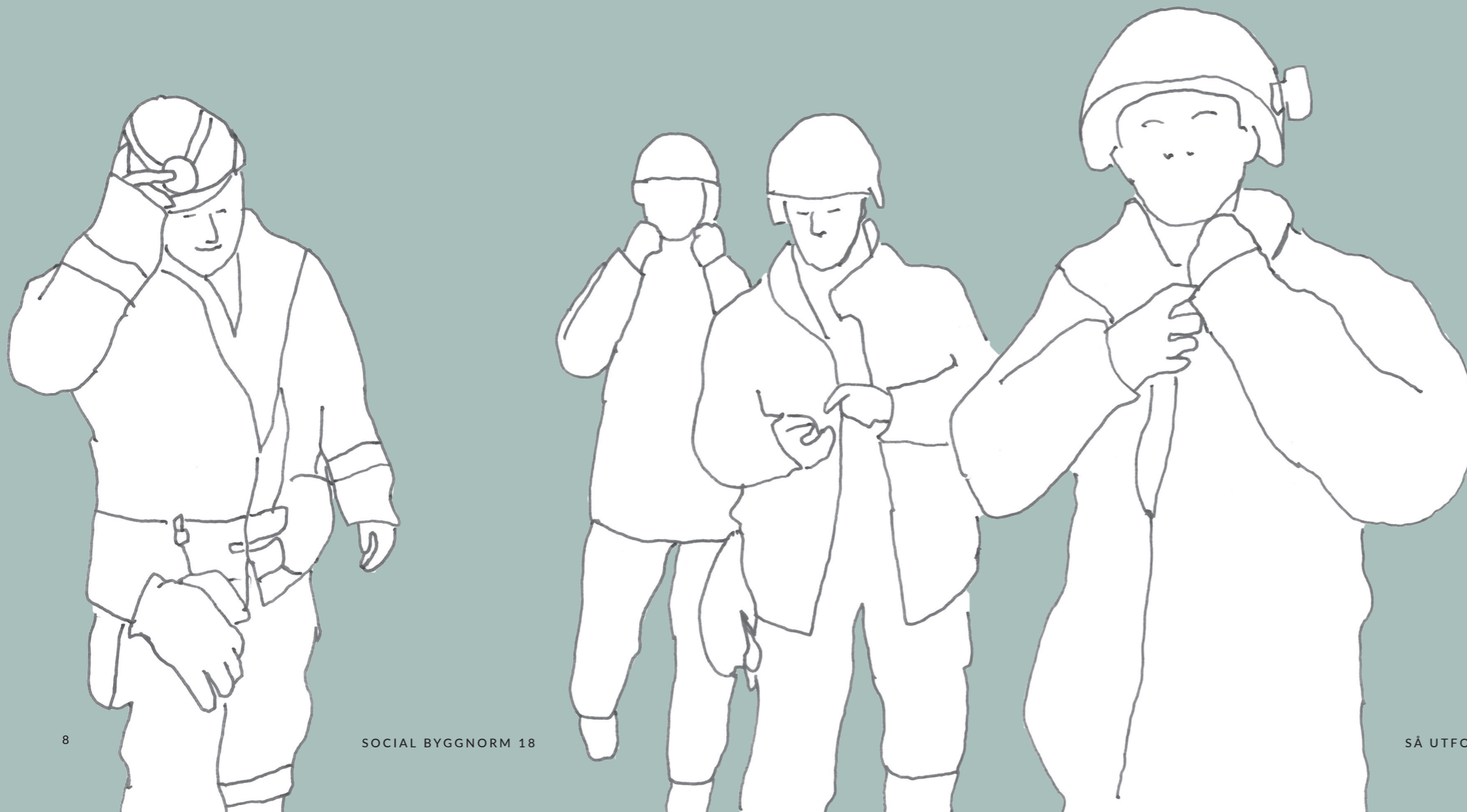

MED FINANSIERING FRÅN:

VINNOVA

Så utformar vi omklädningsrum

för alla brandmän

Hur kan omklädningsrummets utformning främja jämställdheten på framtidens brandstationer? Det finns i dag både lagkrav och vilja att arbeta med jämställdhetsfrågor i organisationer, även inom räddningstjänsten. På en brandstation har omklädningsrummet stor betydelse för både den fysiska och den psykosociala arbetsmiljön. Det här materialet beskriver vad omklädningsrum på brandstationer har med jämställdhet att göra och ska fungera som ett stöd för att hitta verktyg och lösningar till förändring.

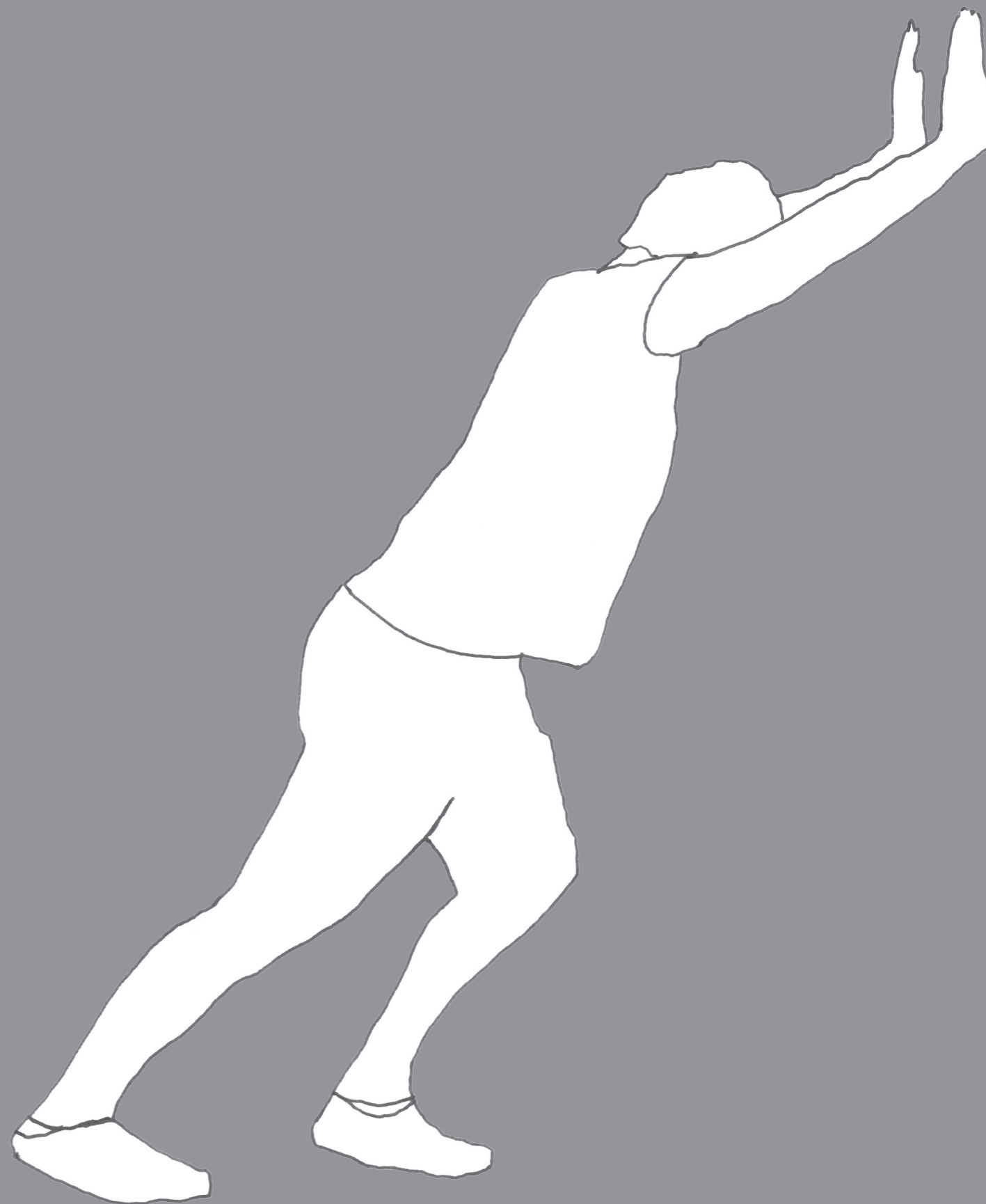
Underlag för dialog

Är du arbetsgivare, chef eller anställd inom räddningstjänsten, arkitekt, fackligt ombud eller fastighetsägare? Vill du utforma lokaler som skapar en mer jämställd arbetsmiljö? Använd följande sidor som underlag för dialog mellan olika parter tidigt i arbetet med nybyggnation eller ombyggnation av en brandstation. Detta är inte en manual med färdiga lösningar, utan snarare en inspirationsguide som lyfter frågor att reflektera kring för alla involverade. Förhoppningsvis kan det hjälpa er till nya perspektiv och välgrundade beslut om hur den aktuella brandstationens nya omklädningsrum kan utformas för att skapa en inkluderande arbetsmiljö, utifrån både fysiska och psykosociala perspektiv.

Vilka ska vara delaktiga i förändringarna?

Vid en ny- eller ombyggnation är det viktigt att låta flera röster komma till tals i processen för att uppmärksamma olika behov och perspektiv. Inkludera både hel- och deltidsanställda brandmän, ledning, annan personal inom räddningstjänsten, lokalvårdare, fastighetsägare och arkitekter. Ni kanske kommer på fler personer eller funktioner? Idag förekommer det att brandmän delar lokaler och utrymmen med exempelvis ambulanspersonal, hemtjänst och trygghetsteam. Även om det här materialet fokuserar på brandmännens tillvaro så är det naturligtvis viktigt att alla personalgrupper som berörs av en ny- eller ombyggnationen får vara med och diskutera och planera för framtiden.

Varför är omklädnings- rum så viktigt?

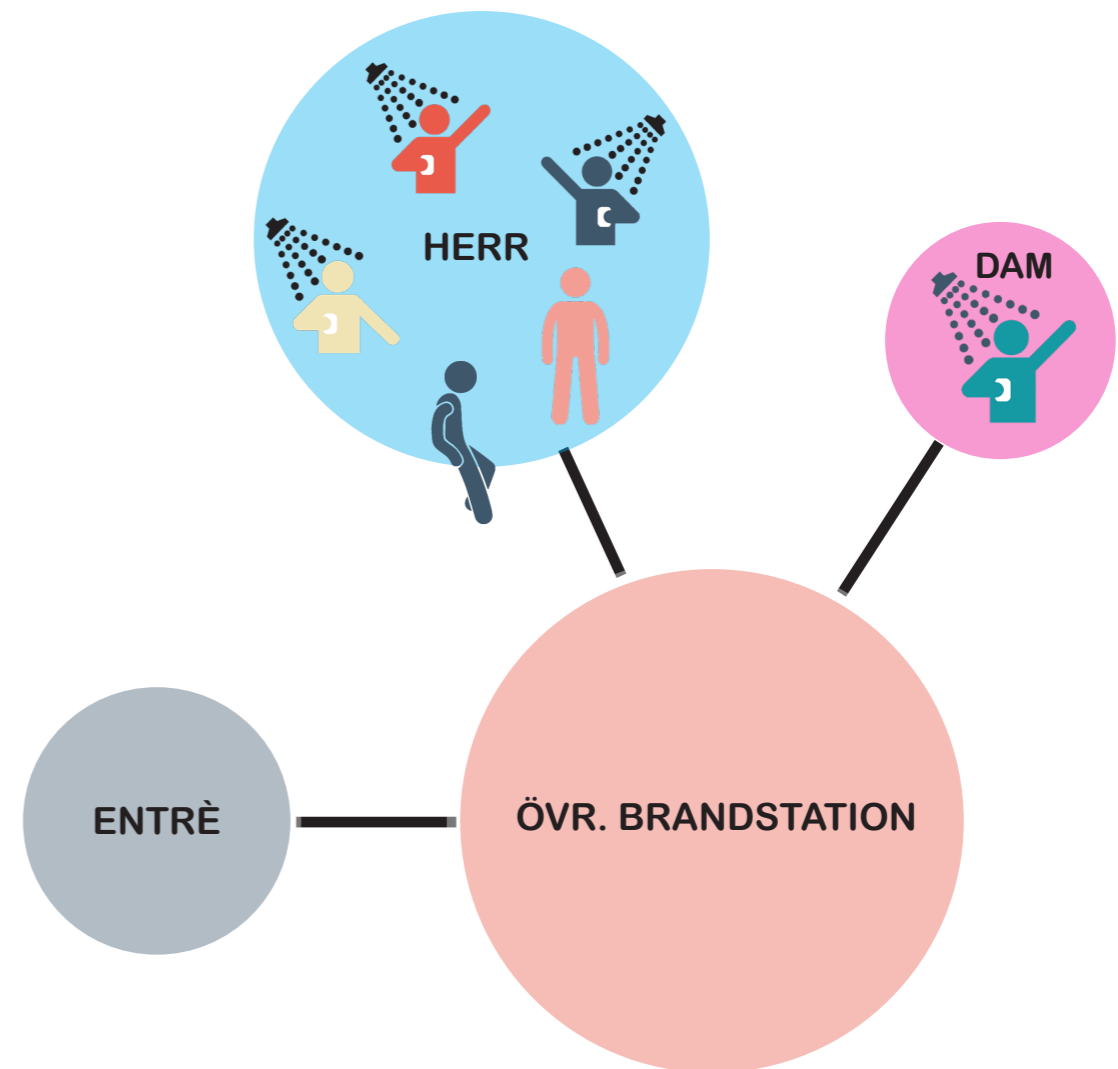

Enligt diskrimineringslagen ska arbetsgivare se till att arbetsförhållandena passar alla. Alla individer ska ha tillgång till lika rättigheter och möjligheter, oavsett kön, könsidentitet eller könsuttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsvariation, sexuell läggning eller ålder. Ett omklädningsrum kan både främja och motverka diskriminering. Olika utformningar skapar olika förutsättningar för återhämtning, erfarenhetsutbyte, gemenskap och inkludering.

Gemenskap för alla?

Idag har de flesta brandstationer separata omklädningsrum för kvinnor och män. Att dela upp omklädningsrum efter kön bygger på att vi förväntas vara trygga med att byta om och duscha tillsammans med personer av samma biologiska kön. Detta stämmer inte alltid, och orsakerna till det varierar. En annan utmaning med uppdelade omklädningsrum är att det fortfarande finns det ganska få kvinnor som arbetar som brandmän, och det blir extra tydligt i omklädningsrummet. Här tillbringas en hel del tid, inte bara med att duscha och byta om. Omklädningsrummet är även en plats att landa på efter både räddningsinsats och träning, ett rum för gemenskap och samtal. Samtalen kan handla om allt från planering av dagens arbetsuppgifter eller måltider, till att röra upplevelser efter insats och utbyte av erfarenheter. Samtidigt som dessa informella samtal är viktiga och bidrar till gemenskap, återhämtning och kunskapsöverföring, kan de också bidra till exkludering om förutsättningarna för att delta är ojämlika. Den som byter om ensam i ett omklädningsrum får inte samma möjlighet att ta del av samtalen som sina kollegor. Som det ser ut idag så drabbar detta i högre grad kvinnor än män.

Bastu finns på de flesta brandstationer och för många brandmän är den ett viktigt inslag i duschrutinen, på så sätt blir den ytterligare en väsentlig rumslighet för gemenskap. Om bastun bara används av ett kön bidrar den dock till samma problematik gällande jämställdhet som traditionellt utformade omklädningsrum.

Traditionell brandstation

Så här ser principen ut i en traditionellt utformad brandstation där kvinnor och män duschar och byter om i separata rum.

Gemenskap eller avskildhet?

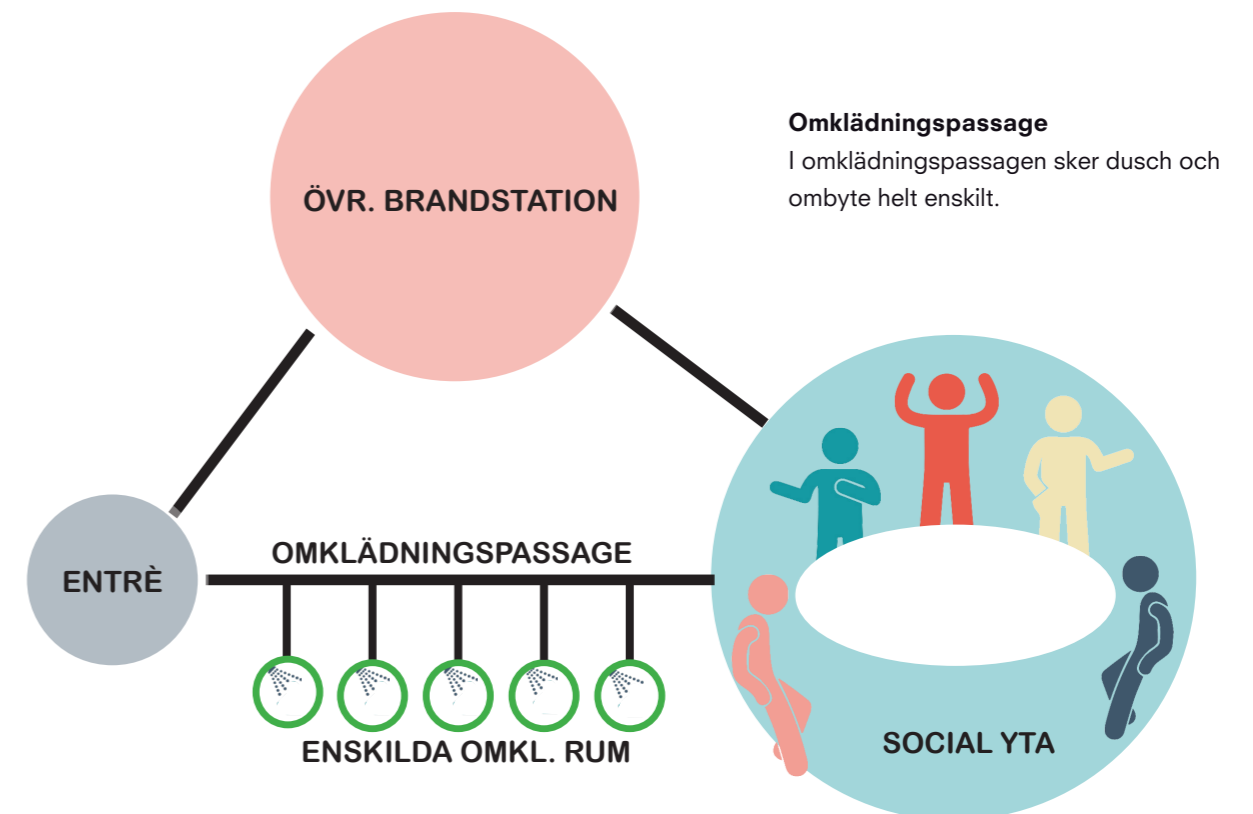
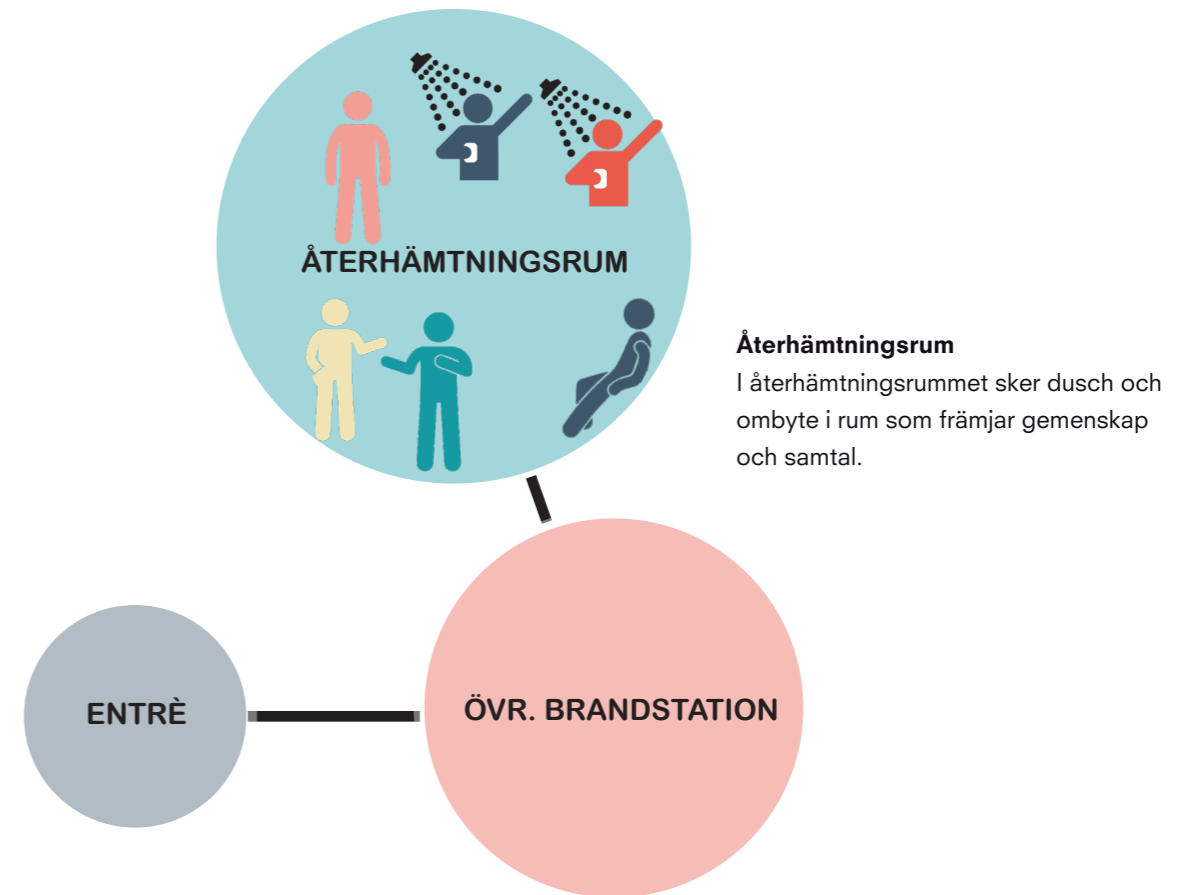
För att skapa en rumslighet som bidrar till jämlika förutsättningar för gemenskap och återhämtning föreslås två tankeriktningar för hur omklädningsrum kan utformas vid brandstationer. För att bättre återspegla funktionen i de två typer av omklädningsrum som presenteras här har de fått olika namn: återhämtningsrum och omklädningspassage.

Återhämtningsrum

Ett återhämtningsrum har som syfte att tillvarata den sociala interaktion som i dag redan sker i många omklädningsrum. Genom att göra det möjligt för alla att delta i den gemenskap och samtal som sker i detta rum bidrar utformningen av ett återhämtningsrum till inkludering.

Omklädningspassage

I en omklädningspassage ses dusch och omklädning som rent praktiska funktioner. Den sociala interaktionen som sker i dagens omklädningsrum ges inget utrymme här, utan förflyttas till andra ytor på brandstationen. En omklädningspassage bidrar till avskildhet och lugn.

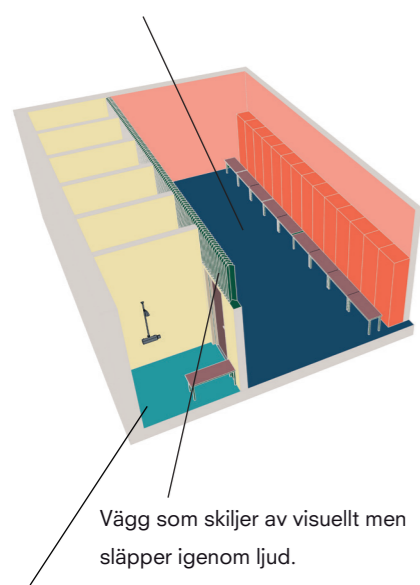
Återhämningsrum

- ger möjlighet till gemenskap

EXEMPEL 1

Gemensam yta och personlig förvaring

Vägg som skiljer av visuellt men släpper igenom ljud.

Avskild dusch och omklädning.

Tanken med ett återhämtningsrum är att skapa en känsla av öppenhet och inkludering som bidrar till gemenskap för alla. Efter träning såväl som räddningsinsats blir detta rum en plats att landa på, ett utrymme för samvaro och samtal där alla har möjlighet att delta. Detta har stor betydelse för erfarenhetsutbyte och kunskapsöverföring.

Varje arbetspass börjar i återhämtningsrummet. Här har varje person ett eget skåp med dubbla skohyllor och plats för förvaring av privata kläder, stationskläder, träningskläder, handduk och hygienartiklar. Här sker också dusch och ombyte före och efter arbets- och träningspass.

Öppenhet som princip

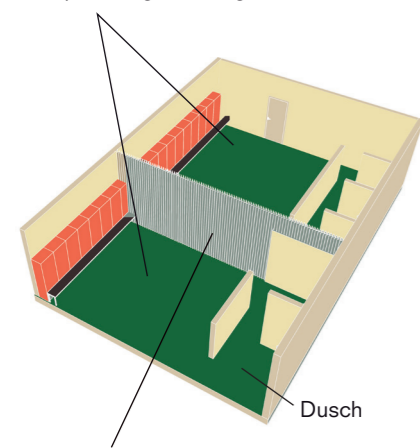
Det finns många sätt att utforma ett återhämtningsrum på. Ett sätt kan vara att skapa traditionellt uppdelade omklädnings- och duschutrymmen, i anslutning till varandra. Genom materialval och öppna lösningar i arkitekturen kan samtal möjliggöras mellan de olika utrymmena. Ett annat alternativ kan vara att återhämtningsrummet består av enskilda duschutrymmen som ändå möjliggör gemenskap och social interaktion under omklädnad och dusch. Dels för att komma ifrån uppdelningen i bara två kön, dels för att alla inte vill duscha tillsammans med kollegor.

Förutsättningar och utmaningar

Ett återhämtningsrum ska möjliggöra såväl gemenskap som mental och fysisk återhämtning. Sannolikt uppkommer därmed spontana och informella samtal som bidrar till erfarenhets- och kunskapsöverföring. Hur säkerställs att dessa inte ersätter de formella samtal och aktiviteter som exempelvis organiseras av ledningen? Tryggheten i gruppen kan påverka upplevelsen av en öppen arkitektur och förutsättningarna för återhämtning. Det blir därför viktigt att se till att alla får ta plats och bidra till att definiera och påverka den sociala kultur som byggs upp här. Att bygga ett återhämtningsrum kan innebära att avskilda rum för förtroliga samtal försvinner, hur tillgodoses eventuella behov av utrymmen för avskildhet? Om återhämtningsrummet ska inkludera en bastu är det viktigt att denna inte avviker från principen om öppenhet och gemenskap. Det betyder att om bastun till exempel är könsuppdelad ska samtal mellan de olika utrymmena möjliggöras. Avslutningsvis bör ni komma överens om en kläd- och uppförande kod i de gemensamma utrymmena i återhämtningsrummet (gäller även bastu om sådan finns). Att begränsa nakenhet kan vara viktigt för att skapa en trygg arbetsmiljö.

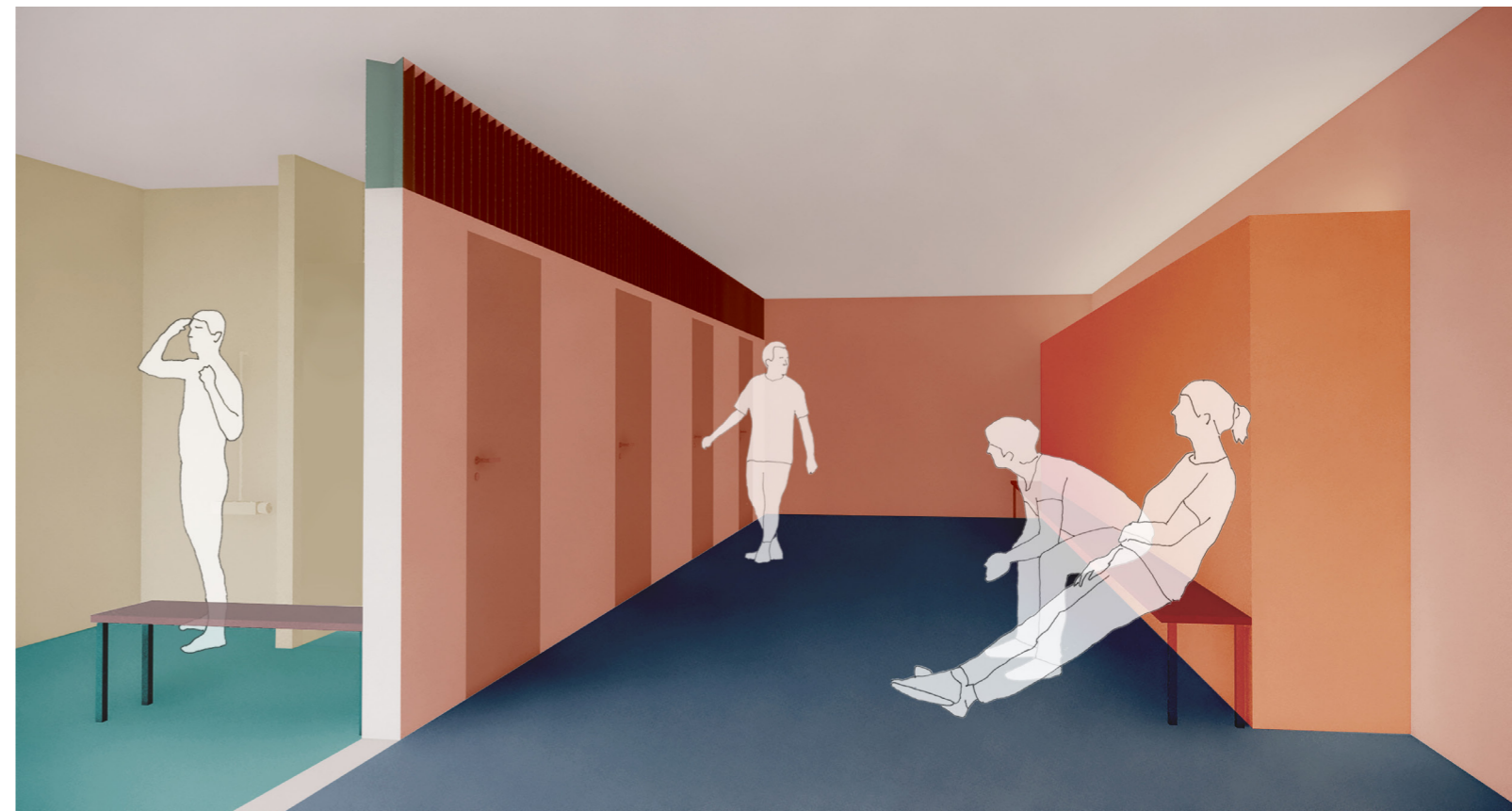
EXEMPEL 2

Separata omklädningsrum med personlig förvaring.

Dusch

Vägg som skiljer av visuellt men släpper igenom ljud.

Om väggarna inte går ända upp till taket skapas en visuell avgränsning utan ljudbarriär. Kanske behöver vissa väggar göras flexibla eller mobila så att det går att anpassa omklädnings- och duschutrymmen när personalsammansättningen förändras över tid?

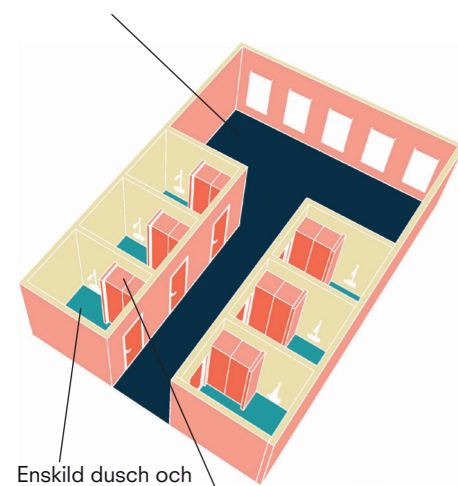
Omklädningspassage

- ger möjlighet till avskildhet

EXEMPEL 1

Rum för gemenskap och samtal.

Enskild dusch och omklädning.

Skåp för personlig förvaring.

Tanken med en omklädningspassage är att separera ombytet och social samvaro. Därför fokuserar den här riktningen på omklädningsrummets huvudfunktion, det vill säga att duscha och byta om. Det blir ett tillfälligt, privat rum för egentid precis före eller efter en aktivitet.

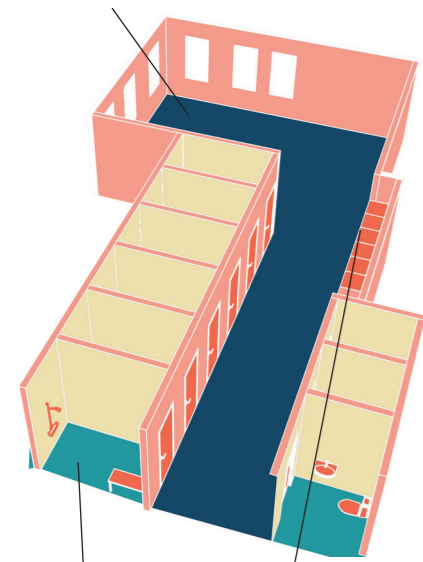
En omklädningspassage ger en känsla av början eller avslut, en lugn stund för sig själv. Den erbjuder den anställda en möjlighet till avskildhet, vilket kan vara uppskattat i ett yrke där många arbetsuppgifter utförs i grupp.

Privata, funktionella utrymmen

Varje rum i omklädningspassagen är anpassat för individuella behov, här sker dusch och ombyte helt enskilt i början och slutet av varje arbetspass, samt före och efter träning. Eftersom personalen arbetar i olika skift kan flera personer dela på ett omklädningsrum utan att behöva använda det samtidigt. Personliga skåp med dubbla skohyllor samt plats för förvaring av privata kläder, stationskläder, träningskläder, handduk och hygienartiklar finns i de enskilda omklädningsrummen eller i direkt anslutning till dem.

EXEMPEL 2

Rum för gemenskap och samtal.

Enskild dusch och omklädning.

Skåp för personlig förvaring.

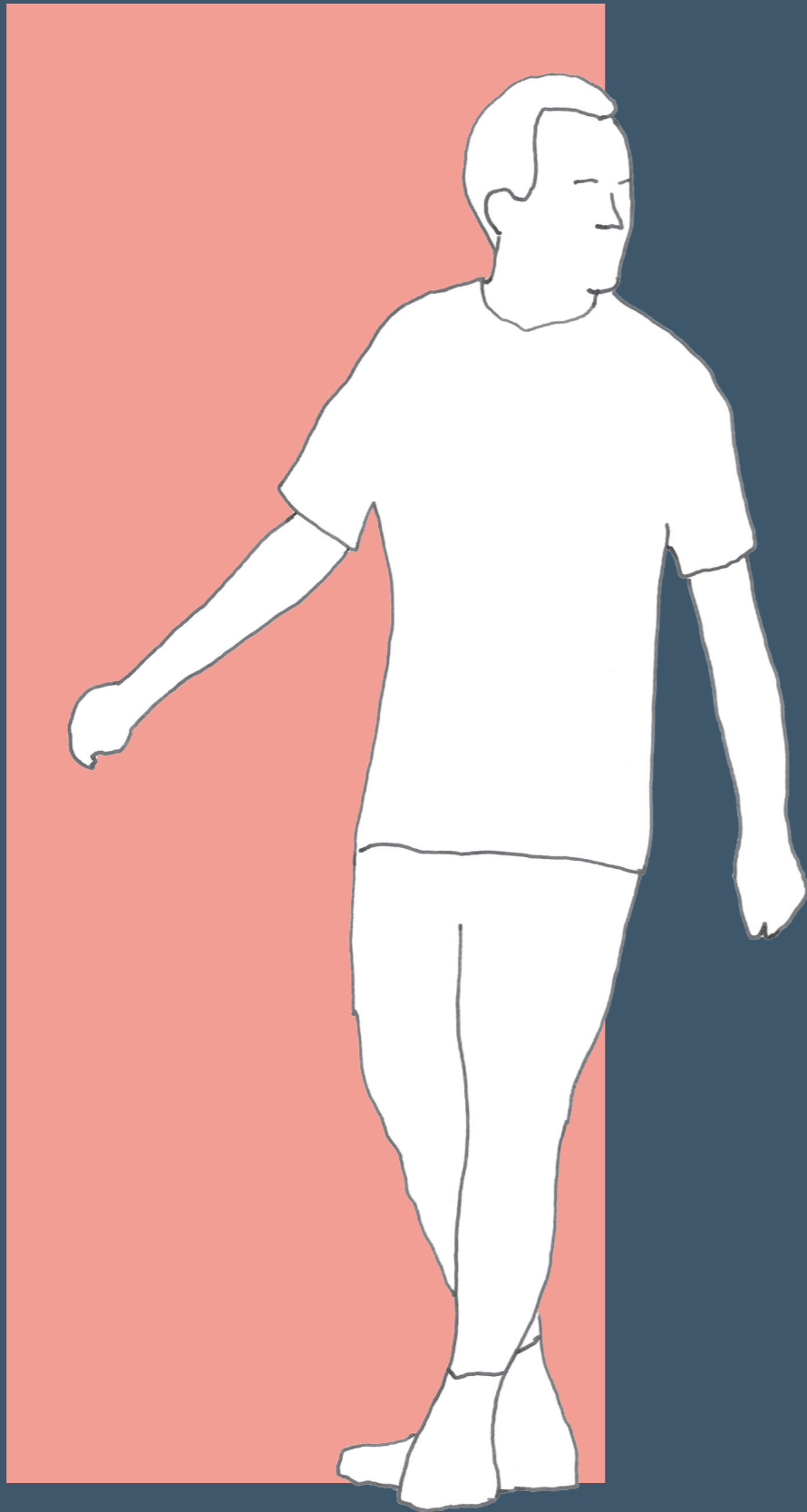
Förutsättningar och utmaningar

En omklädningspassage tar bort den möjlighet till samtal och social gemenskap som merparten av dagens omklädningsrum erbjuder. Därför måste det finnas andra utrymmen för samvaro på brandstationen. Hur kan rum för att främja samtal, såväl kollektiva som förtroliga, erbjudas? Viktigt att ha i åtanke är också att det kan uppstå situationer kopplade till omklädningspassagen om det blir förändringar i skiften vid till exempel sjukdom eller semester. Framförallt om den personliga förvaringen förläggs inne i dusch- och omklädningsrummet. Här kan det vara klokt att fundera över temporära lösningar för att förekomma dessa tillfällen. Det kan vidare vara viktigt att fundera över vad som händer om skåp/förvaring placeras utanför de enskilda omklädningsrummen. Om så är fallet är det angeläget att komma överens om vilken kläd- och uppförandekod som ska gälla runt dessa, så att inte ombyte sker där istället för i omklädningsrummen. Det är avslutningsvis viktigt att omklädningspassagens princip om avskildhet och lugn bör genomsyra passagens alla delar. Detta betyder att om det i omklädningspassagen ska finnas möjlighet att basta ska även bastun bygga på denna princip. Att basta blir således en individuell aktivitet.

De enskilda omklädningsrummen är utformade med väggar som ansluter mot bjälklag för att utestänga ljud. I direkt anslutning till omklädningsrummen ligger förslagsvis ett större, gemensamt rum för umgänge och återhämtning tillsammans med kollegor. Detta kan inredas med till exempel kök, matbord, stolar och soffor.

**Var står vi idag
och vart vill vi?**

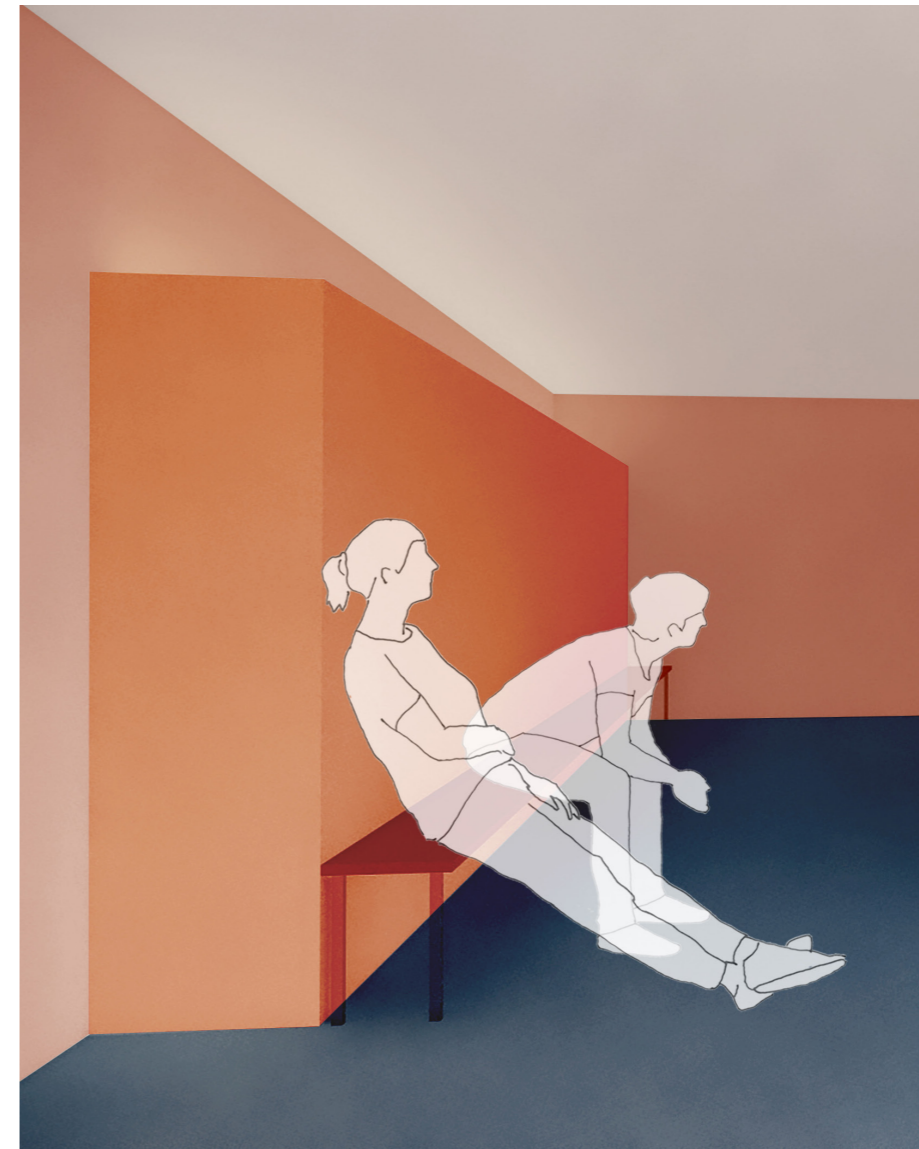

Alla stationer ser olika ut och har olika förutsättningar för förändring. Den befintliga byggnaden eller platsen påverkar, liksom den psyko-sociala arbetsmiljön och även ekonomiska förutsättningar och prioriteringar. Valet av tankeriktning kan baseras på vilka förutsättningar som finns just nu, men också på visionen om vart ni vill nå.

Lämpliga frågor att ställa sig under processen:

- Vilken kultur önskar vi skapa?
- Vems behov tillgodoses genom de olika lösningarna och vems behov riskerar att exkluderas?
- Finns det en trygghet bland medarbetarna som gör att ett återhämningsrum skulle fungera?
- Om denna trygghet inte finns, vad behöver vi ytterligare göra för att skapa denna trygghet?
- Om valet faller på en omklädningspassage som tankeriktning för ny- eller ombyggnation, hur säkerställer vi då gemensamma ytor för samtal och återhämtning av både formell och informell karaktär?
- Det är också viktigt att tänka på att ombyte på stationen inte alltid sker i omklädningsrummet, utan även i vagnhallen (alltså i grupp och inte köns-segregerat) samt på offentlig plats efter räddningsinsats. Hur bibehålls en trygghet och professionalism gentemot kollegor och allmänhet i en lättklädd situation? Kan en klädkod införas gällande de plagg som bärs närmast kroppen, eller rentav en gemensam underklädesuniform? Det skulle också kunna avväpna diskussionen om vilka underkläder som passar för yrket.

Ovanstående frågeställningar är bra att ha med sig inför och under en om- eller nybyggnation. Men det är också viktigt att på ett mer regelbundet sätt uppmärksamma nya behov som eventuellt uppkommer över tid eller efter en förändring. Ömsesidig dialog där erfarenheter och upplevelser delas och diskuteras bland alla medarbetare är en nyckelfaktor för att skapa kreativa lösningar som grundar sig i och tar hänsyn till den mångfald av behov som finns. Omklädningsrummets utformning har en viktig roll för inkludering, återhämtning, erfarenhetsutbyte och gemenskap. Alla dessa delar är viktiga pusselbitar för en god arbetsmiljö på en brandstation. Diskriminering är inget som kan byggas bort, men med ökad medvetenhet om hur arkitektur och sociala relationer ömsesidigt påverkar varandra så är förhoppningen att Social byggnorm kan bidra till att förebygga diskriminering.

Exempel på ombyggnation

Vid en av Södertörns brandförsvarsförbunds brandstationer, genomfördes under 2018 en mindre ombyggnation i linje med de principer som gäller för ett återhämningsrum. Genom en mindre ombyggnation fick de könsseparerade omklädningsrummen en skiljevägg med öppning mot taket för att skapa möjlighet att föra samtal mellan de två rummen. Bastun gjordes samtidigt tillgänglig för alla genom att möjliggöra tillträde från båda rummen. I samband med detta upprättades en regel om att alltid skylla sig med handduk i bastun samt en överenskommelse om att alla ansvarar för att hålla god ton och inkludera varandra i samtal. Vid en uppföljning en tid efter ombyggnationen menade flera av de anställda att den lett till ökad inkludering och känsla av delaktighet.

Projektgrupp

Emma Börjesson
projektledare
Högskolan i Halmstad

Karin Ehrnberger
fil dr design
Kungliga Tekniska Högskolan

Anna Isaksson
fil dr sociologi
Högskolan i Halmstad

Maja Gunn
fil dr design
Högskolan för Design och
Konsthantverk
Göteborgs Universitet

Camilla Andersson
arkitekt och doktorand
Aalto University

Hanna Börjesson
arkitekt SAR/MSA
Carlstedt Arkitekter AB

Anette Eriksson
arkitekt SAR/MSA
Carlstedt Arkitekter AB

Carl Liljeblad
arkitekt MSA
Carlstedt Arkitekter AB

Anders Edstam
vice Brandchef
Södertörns brandförsvarsförbund

Ann-Sofi Öhman
HR-specialist
Södertörns brandförsvarsförbund

www.socialbyggnorm.se

